ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 33 (1978)

33-34

Marie Eliou, La formation de la conscience nationale en republique populaire du Congo

Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη

doi: 10.12681/grsr.328

Copyright © 1978, Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (1978). Marie Eliou, La formation de la conscience nationale en republique populaire du Congo. *The Greek Review of Social Research*, *33*, 530–532. https://doi.org/10.12681/grsr.328

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 08:26:26

βιβλιοκρισία

Δημητρίου Β. Σμοκοβίτη, *Μία ἰδιότυπος κοινωνική ὁμάς: Αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις* (διατριβή ἐπί διδακτορίᾳ), Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 234.

Ἡ ἔλλειψη ἀπό τήν ἑλληνική βιβλιογραφία πρωτοτύπων ἐργασιῶν σέ εἰδικές περιοχές τῆς Γενικῆς Κοινωνιολογίας ἀποτελεῖ τό σοβαρότερο ἐμπόδιο γιά τήν ἀνάπτυξη στή χώρα μας εἰδικότερων κλάδων τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς. Μέ τίς προϋποθέσεις αὐτές ἡ μελέτη τοῦ Δ. Σμοκοβίτη πρέπει νά θεωρηθεῖ κεφαλαιώδης στήν περιοχή τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Στρατοῦ. Ἡ μελέτη αὐτή ὑποβλήθηκε ὡς διδακτορική διατριβή στή Νομική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πού τήν ἐνέκρινε καί ἀπένειμε στό συγγραφέα τόν τίτλο τοῦ διδάκτορα.

Ἡ διατριβή ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη. Στό πρῶτο μέρος μέ τό γενικό τίτλο «Ἡ θέσις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων εἰς τήν κοινωνικήν ἔρευναν» καί στά πλαίσια δύο εἰδικῶν κεφαλαίων (1.Σύντομος ἱστορική ἐξέλιξις τῆς θέσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ὡς κοινωνιολογικοῦ προβλήματος καί 2. Θεωρητική βάσις καί μεθοδολογία τῆς παρούσης μελέτης), προσδιορίζεται ἡ φύση τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ὡς ἰδιότυπης κοινωνικῆς ὁμάδας, πού ἀποτελεῖ ὑπο–σύστημα τοῦ εὐρύτερου κοινωνικοῦ ἐθνικοῦ πλαισίου. Τό ὑπο–σύστημα αὐτό εἶναι φυσικό νά συνδέεται μέ ἄλλα ὑπο–συστήματα, μέ τά ὁποῖα ἀποκαθιστᾶ σχέσεις, ἐξαρτήσεις καί ἐπιδράσεις, πράγμα πού προσδίδει στίς Ἔνοπλες Δυνάμεις τό χαρακτήρα μιᾶς αὐδιάκριτης κοινωνικῆς ὁμάδας. Μέ τή διαφοροποίηση αὐτή ἐπισημαίνεται ὅτι στίς Ἔνοπλες Δυνάμεις διαμορφώνεται συλλογική συνείδηση, συνεκτικότητα, αὐτοτέλεια, σύστημα ἀξιῶν, κανόνες καί πρότυπα συμπεριφορᾶς, κοινωνικός καταναγκασμός κ.ἄ. Μέ τά παραπάνω στοιχεῖα οἱ Ἔνοπλες Δυνάμεις ζοῦν καί ἐκφράζονται σέ λειτουργική σχέση μέ ἄλλα κοινωνικά ὑπο–συστήματα, πράγμα πού ἀποκαλύπτει τήν ὀργανική ἔνταξή τους στό ἐθνικό κοινωνικό πλαίσιο.

Στό δεύτερο μέρος μέ τό γενικό τίτλο «Ἔνοπλοι Δυνάμεις καί Κοινωνία» καί στά πλαίσια τριῶν εἰδικῶν κεφαλαίων (1. Ὁ θεσμός τῆς στρατεύσεως, 2. Ἔνοπλοι Δυνάμεις καί οἰκονομία καί 3. Ἔνοπλοι Δυνάμεις καί τεχνολογία), περιγράφονται οἱ βασικοί λειτουργικοί δεσμοί τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων μέ τό εὐρύτερο κοινωνικό σύστημα τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας. Στά τρία βασικά ὑπο–συστήματα στράτευση, οἰκονομία καί τεχνολογία, ἐπισημαίνονται οἱ χαρακτηριστικές σχέσεις, ἀλληλεξαρτήσεις καί ἀλληλεπιδράσεις ἀνάμεσα στίς Ἔνοπλες Δυνάμεις καί τό ἐθνικό κοινωνικό πλαίσιο.

Στό τρίτο μέρος μέ τό γενικό τίτλο «Τά μόνιμα στελέχη τῶν ἑλληνικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων» καί στά πλαίσια δύο εἰδικῶν κεφαλαίων (1. Κοινωνικά χαρακτηριστικά τῶν μονίμων στελεχῶν καί 2. Πολιτικοστρατιωτικαί σχέσεις), ἐπιχειρεῖται συστηματική διερεύνηση τῶν κινήτρων προτιμήσεως τοῦ στρατιωτικοῦ ἐπαγγέλματος ὡς καί τῶν κοινωνικῶν καί κοινωνιογραφικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν μονίμων στελεχῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Μέ τόν τρόπο αὐτό παρουσιάζεται ἡ τυπολογική κλιμάκωση τῆς πραγματικῆς γεωγραφικῆς, οἰκονομικῆς καί οἰκογενειακῆς προελεύσεως τῶν στελεχῶν αὐτῶν. Στό δεύτερο κεφάλαιο τοῦ ἴδιου μέρους ἐπιχειρεῖται ἑρμηνεία τῶν πολιτικοστρατιωτικῶν σχέσεων, τῆς διαταράξεώς τους, τοῦ ἐπαγγελματισμοῦ καί τῆς πολιτικοποιήσεως τοῦ σώματος τῶν μονίμων στελεχῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων γιά μιά κοινωνιολογική προσέγγιση τοῦ φαινομένου.

Ἡ μελέτη τελειώνει μέ ἀνακεφαλαίωση, ὅπου παρουσιάζονται τά συμπεράσματα τῆς ἔρευνας καί διατυπώνονται οἱ τελικές σκέψεις τοῦ συγγραφέα γιά τά ὑπάρχοντα προβλήματα.

Τή μελέτη διακρίνει σαφήνεια καί μεθοδολογική συνέπεια, χάρη στήν ὁποία ἡ ὅλη διαπραγμάτευση παρουσιάζεται αὐστηρά ἀντικειμενική. Παρά τήν ἐμφανή ἔλλειψη ἀπό τήν πηγαία βιβλιογραφία σοβαρῶν πρόσφατων γερμανικῶν μελετῶν, ἡ παρουσίαση τοῦ θέματος φαίνεται πώς ἐξαντλεῖ τή γαλλική καί ἀγγλική πληροφόρηση πάνω στίς τελευταῖες θέσεις τῆς περιοχῆς τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Στρατοῦ. Ἡ μελέτη, παρ' ὅ,τι ἀναφέρεται σέ εἰδική περιοχή τῆς κοινωνιολογικῆς ἔρευνας, χάρη στή ζωντανή περιγραφή καί ἀνάλυση τῶν θεμάτων της μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ὡς ἐνδιαφέρον ἀνάγνωσμα ὄχι μόνο γιά τούς εἰδικούς, ἀλλά καί γιά τό εὐρύτερο κοινό. Ἄν μάλιστα λάβουμε ὑπ' ὄψη τήν πρωτοτυπία τοῦ θέματος καί τήν ἔλλειψη ἀνάλογων μελετῶν στή χώρα μας, μποροῦμε νά τή χαρακτηρίσουμε ὡς βασική συμβολή στήν κοινωνιολογική διερεύνηση τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

ΒΑΣ. ΤΡ. ΓΙΟΥΛΤΣΗΣ

☆

Marie Eliou, *La Formation de la Conscience Nationale en République Populaire du Congo* (Editions Anthropos, Paris, 1977).

Ἡ Μαρία Ἠλιού εἶναι ἡ πρώτη, ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω, Ἑλληνίδα κοινωνικός ἐπιστήμονας πού διάλεξε νά στρέψει τόν ἐρευνητικό της φακό πάνω στά σύγχρονα ἀφρικανικά κράτη μέ τόν ἰδιότυπο σοσιαλισμό τους καί τά ἰδιόμορφα μεθοδολογικά προβλήματα πού θέτουν στόν ἐρευνητή. Εἰδικότερος στόχος της ἦταν νά μελετήσει τή διαλεκτική σχέση ἤ ἀπλούστερα τήν ἀλληλεπίδραση ἤ ἀλληλοτροφοδότηση, ἀνάμεσα στό βασικά ξενόφερτο (γαλλικῆς προελεύσεως) ἐκπαιδευτικό σύστημα (ὅλων τῶν τύπων καί βαθμίδων) καί στή διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν μελῶν τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τοῦ Κογκό.

Ἡ θέση τῆς συγγραφέως, πού πειστικά στηρίζει μέσα στίς 400 καλοδουλεμένες σελίδες της, εἶναι ὅτι τό ἐκπαιδευτικό σύστημα διαδραματίζει ἕνα ρόλο διπλό καί ἀντιφατικό: ἀπό τή μιά πλευρά, λειτουργεῖ σάν φρένο στή μορφοποίηση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν μαθητῶν μεταδίδοντάς τους σάν ἀνώτερο πρότυπο τά στοιχεῖα ἑνός ξένου πολιτισμοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη, ὅμως, ἐνισχύει τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως μεταδίδοντας γνώσεις πού μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν γιά τήν ἐφαρμογή προγραμμάτων τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ἀκόμη καί προετοιμάζοντας τό ἔδαφος γιά τήν ἀμφισβήτηση ὁρισμένων ὄψεων αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος καί προωθώντας ἔτσι τή ζήτηση γιά τή βαθμιαία «ἀφρικανοποίηση» ὁρισμένων προγραμμάτων (βλ. σελ. 13).

Ἡ ἐργασία τῆς Μ. Ἠλιού πλουσιότατη σέ ἐρευνητικό ὑλικό πού ἡ συγγραφέας ἄν-

τλησε ἀπό ποικίλες πηγές—τήν ἱστορία, τή λογοτεχνία, τήν κοινωνική ἀνθρωπολογία καί μέσω τῆς καθαρότερης κοινωνιολογικῆς πηγῆς τῆς ὑποβολῆς ἐρωτηματολογίων—γραμμένη σέ στύλ εὐχάριστο καί θά ἔλεγα σχεδόν λυρικό, παρά τήν αὐστηρή ἐπιστημονικότητα τοῦ προσανατολισμοῦ της, ἀποτέλεσε τή διδακτορική της διατριβή καί ἔχει ἐκδοθεῖ στά γαλλικά ἀπό τό γνωστό παρισινό ἐκδοτικό οἶκο «Ἄνθρωπος». Ἀξίζει ὅμως ἀναμφίβολα νά ἐκδοθεῖ καί στά ἑλληνικά γιά νά γίνει προσιτή καί στό μή γαλλόφωνο ἑλληνικό κοινό πού εἶναι μεγαλύτερο ἀπό ὅ,τι ἴσως νομίζεται, ἀν κρίνει κανείς ἀπό τίς πολυάριθμες μεταφράσεις ἔργων Γάλλων ἐπιστημόνων πού κυκλοφοροῦν καί ἀγοράζονται στόν τόπο μας.

1. Ἀφρικανικός σοσιαλισμός καί ἐθνική συνείδηση

Αὐτό καί μόνο τό ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας τῆς Μαρίας Ἠλιού, δηλαδή ἡ διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως στή Λαϊκή Δημοκρατία τοῦ Κογκό, ἀντανακλᾶ σέ μικρογραφία μιά πολύ ἐνδιαφέρουσα ἐπιστημονική πραγματικότητα πού σκόπιμο εἶναι νά τήν ὑπενθυμίσει κανείς: Εἶναι γνωστό ὅτι, ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ τήν κοινωνιολογία τῆς παιδείας στίς σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, ἐρευνοῦν κυρίως τή σχέση ἀνάμεσα στή σχολική ἐκπαίδευση ἤ τήν κοινωνική ἀγωγή μέσω τῆς οἰκογένειας καί ἀνάμεσα στίς διάφορες ὄψεις τῆς κοινωνικῆς στρωματώσεως (λ.χ. στίς κοινωνικές τάξεις, στίς ἐλίτ, κτλ.). Εἶναι ὅμως λιγότερο γνωστό ὅτι ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ τήν ἴδια αὐτή ἐπιστημονική ἐξειδίκευση στά νέα «ἀνεξάρτητα» κράτη τοῦ τρίτου κόσμου εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων ὑποχρεωμένοι νά μελετήσουν μιά ἄλλη κυρίως σχέση: τή σχέση ἀνάμεσα στήν παιδεία καί στήν ἐθνική συνείδηση. Κι αὐτό, γιατί ἡ τελευταία αὐτή ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά φαινόμενα-κλειδιά γιά τήν κατανόηση τῆς λειτουργίας καί τῆς ἀλλαγῆς τῶν κοινωνιῶν αὐτῶν πού βασικός τους στόχος ὑπῆρξε τό νά μεταταποῦν ἀπό ἀποικίες σέ ἀνεξάρτητα ἔθνη-κράτη.

Τήν ἔλλειψη σαφῶν ταξικῶν δομῶν στό Κογκό ἐπισημαίνει ἡ συγγραφέας, χωρίς ὅμως νά εἶναι μέσα στίς προθέσεις της νά ἐξετάσει τό γενικότερο πρόβλημα τῆς κοινωνικο-οἰκονομικῆς στρωματόσκομου τοῦ Κογκό—ὅπως λέει ἄλλωστε ἡ ἴδια: «ἡ ἀνάλυση τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν δυνάμεων τοῦ Κογκό ἀπομένει νά γίνει» (σελ. 341). Πάντως παρατηρεῖ ὅτι μᾶλλον ρευστές κοινωνικο-ἐπαγγελματικές ὁμάδες παρά παγιωμένες κοινωνικές τάξεις διαμορφώνουν σήμερα τήν πολιτικο-οἰκονομική ζωή τοῦ Κογκό (βλ. στή σελ. 336 τήν περιγραφική κατάταξη τῶν ὁμάδων αὐτῶν).

Παρά τό γεγονός ὅτι ἐπικρατεῖ μιά «μαρξίζουσα γλώσσα» (language marxisant) πού ὅπως διαβλέπει ἡ συγγραφέας λειτουργεῖ μᾶλλον σάν passe partout, σάν σοσιαλιστικός μανδύας-κάλυμμα τῶν πιό ἀπίθανων συμμαχιῶν καί ὁρισμένες φορές τῶν πιό συντηρητικῶν προγραμμάτων (σελ. 341), τό γενικότερο ἰδεολογικό σύνθημα εἶναι «ἀφρικανοποίηση» καί ὄχι «μείωση τῶν ταξικῶν ἀνισοτήτων», ὅπως στόν εὐρωπαϊκό σοσιαλισμό.

Ἀλλά ποιά εἶναι τά χαρακτηριστικά τοῦ ἰδιότυπου αὐτοῦ ἀφρικανικοῦ σοσιαλισμοῦ πού δέν ἐκφράζει τούς προβληματισμούς μιᾶς ταξικά δομημένης κοινωνίας ἀλλά μιᾶς κοινωνίας σέ ἀναζήτηση ἐθνικῆς ταυτότητας;

Ἀξίζει νομίζω στό σημεῖο αὐτό νά παρεμβάλουμε τίς ἀπαντήσεις πού δίνει ὁ Goldthorpe (1968) πού δέν περιλαμβάνονται στίς σελίδες τοῦ ἔργου μιά καί δέν ἦταν ἀνάμεσα στούς στόχους τῆς συγγραφέως καί τό νά ἀπαντήσει στό ἐρώτημα αὐτό.

Ὁ ἀφρικανικός σοσιαλισμός:

1. Τονίζει τήν ἀλλοτρίωση ὁλόκληρου τοῦ ἔθνους ἀπό τούς πρώην ἀποικιοκράτες—πού ὅμως ἀποτελοῦν τώρα περισσότερο παρά ποτέ πρίν γιά τά μέλη του πρότυπα πρός μίμηση—καί ὄχι τήν ἀποξένωση μιᾶς τάξεως ἀπέναντι σέ μιά ἄλλη. Μέ δυό λόγια, προβάλλει τήν ἔννοια τοῦ «ἔθνους προλετάριων» καί ὄχι τήν ἔννοια τῆς «τάξεως προλετάριων».[1]
2. Ἐπιχειρεῖ νά συνδεθεῖ μέ τό παραδοσιακό σύστημα συγγένειας (πού εἶναι πολύ διαφορετικό ἀπό τό εὐρωπαϊκό) καί ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀφρικανική παράδοση δέν ἔχει δημιουργήσει σημαντικές κοινωνικο-οἰκονομικές διαφορές μέσα στούς γηγενεῖς πληθυσμούς.[2]
3. Τονίζει τήν ἀνάγκη νά διαμορφωθεῖ ἕνα νέο πολιτικο-οἰκονομικό σύστημα διάφορο ἀπό τόν καθαρό καπιταλισμό καί τόν εὐρωπαϊκό σοσιαλισμό, δηλαδή ἕνας ἀφρικανικός σοσιαλισμός πού νά ἔχει σάν στόχο τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀφρικανικῆς προσωπικότητας—τῆς νεγριτόκητας (negritude).[3]

Ἐφ' ὅσον αὐτή εἶναι σέ ἀδρές γραμμές ἡ ἐπίσημη ἰδεολογία πού κηρύσσουν οἱ γηγενεῖς ἀρχηγοί καί ἐμπνέουν σήμερα στίς μάζες τῶν Ἀφρικανῶν, ἀποκτᾶ ἰδιαίτερη βαρύτητα—πού δέν εἶναι εὐθύς ἐξαρχῆς εὐδιάκριτη στόν ἀναγνώστη—τό ἐρώτημα στό ὁποῖο ἀπαντᾶ μέ τήν προσεκτική καί λεπτολόγο ἐπιτόπιο ἔρευνά της ἡ Μαρία Ἠλιού. Δηλαδή: ποιά εἶναι ἡ ἐπίδραση τοῦ δυτικῆς προελεύσεως καί ἑπομένως ἐπιλεκτικοῦ καί κατά πρόθεση ἀξιοκρατικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος πάνω ἀκριβῶς σέ αὐτή τήν διαδικασία τῆς ἀφρικανοποιήσεως καί ἰδιαίτερα τῆς κογκολοποιήσεως, μέ δυό λόγια πάνω στή συνειδητοποίηση ἀπό τούς Κογκολέζους τῆς ἐθνικότητάς τους, τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τους σέ μιά κοινή κογκολέζικη μοίρα.

2. Ἔθνος καί ἐθνική συνείδηση: οἱ ἔννοιες-κλειδιά

Ὁ Σπήλιος Παπασπηλιόπουλος σχολιάζοντας τήν ἐργασία αὐτή τῆς Μαρίας Ἠλιού παρατηρεῖ: «ἀνάμεσα σέ αὐτούς πού ἀγνοοῦνε ἤ καί περιφρονοῦνε τήν Ἀφρική καί ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού τή μυθοποιοῦνε ὑπάρχει καί ὁ δρόμος τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως» (βλ. *Οἰκονομικό Ταχυδρόμο*, 25 Ἰουνίου 1978). Αὐτό τό δύσκολο δρόμο διάλεξε ἡ ἐρευνήτρια, πού τόν κατέστησαν ἀκόμη δυσκολώτερο, ἀπό ὅ,τι συμβαίνει συνήθως στήν τρέχουσα ἐρευνητική δουλειά τοῦ κοινωνιολόγου, δύο στοιχεῖα πού ἀπορρέουν ἀπό αὐτό καθαυτό τό ἀντικείμενο τῆς μελέτης της: 1) Ὅτι πρόκειται γιά τήν ἔρευνα ἑνός πολιτισμοῦ ξένου πρός τόν εὐρωπαϊκό—καί εἶναι πρός τιμή τῶν ἐπιστημονικῶν ἱκανοτήτων τῆς συγγραφέως ὅτι μέ τόση εὐαισθησία κατάφερε νά συλλάβει τό «νόημα» τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Κογκό. 2) Ὅτι ἡ ἔννοια κλειδί τῆς ἔρευνας αὐτῆς, δηλαδή ἡ «ἐθνική συνείδηση», μεταφράζεται δύσκολα καί ὁρισμένες φορές οὔτε κάν μεταφράζεται σέ ἐμπειρικούς δεῖκτες πού νά ἀπεικονίζουν μέ *ἀκρίβεια* τό πραγματικό φαινόμενο τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως: φαινόμενο βαθιά ριζωμένο στήν ἀνθρώπινη ψυχολογία κι ἑπομένως δύσκολο νά μετρηθεῖ ἤ κάθε ἐκδήλωσή του σέ μιά κλίμακα διαβαθμίσεων ἐντάσεως, ἀπό ἐθνική συνείδηση «μηδέν» ἤ «ἐλάχιστη» μέχρι «ἐντονώτατη».

Ἔ θ ν ο ς

Ἡ ἐθνική συνείδηση ἀναφέρεται βέβαια στή συνειδητοποίηση ἀπό τά ἄτομα ὅτι ἀνήκουν σ' ἕνα ἔθνος. Ἀλλά τί εἶναι *ἔθνος;* Ἡ συγγραφέας μοιάζει νά προτιμᾶ ἀνάμεσα στούς ὁρισμούς τοῦ ἔθνους πού ἀναφέρει (βλ. σσ. 14-15) τόν ὁρισμό τοῦ συγγενῆ καί ὀπαδοῦ τοῦ Durkheim, M. Mauss κατά τόν ὁποῖο: «ἔθνος εἶναι μιά κοινωνία πού ἐμφανίζει ἠθική καί οἰκονομική συνοχή» (βλ. σελ. 15).

Μ' ὅλο τό σεβασμό πού δέν θά μποροῦσε παρά νά τρέφει κανείς στό διακεκριμένο Γάλλο κοινωνικό ἐπιστήμονα, ὁ ὁρισμός του αὐτός μοιάζει ἀνεπαρκής, γιατί δέν περιλαμβάνει τό κυριότερο συστατικό στοιχεῖο τῆς ἐθνικῆς κοινωνίας πού εἶναι ἡ *ἰδεολογική* συνοχή τῶν μελῶν της γύρω ἀπό

1. Ἡ θεωρητική ἀνάλυση τῆς σχέσεως ἀνάμεσα στήν ταξική καί τήν ἐθνική συνείδηση δέν ἀπασχόλησε ἄμεσα τή συγγραφέα, δίκαια βέβαια, γιατί ἄλλος ἦταν ὁ κύριος σκοπός της. Ἀξίζει ὅμως νομίζω νά σχολιασθεῖ ἡ νέα τάση τῆς διαμορφώσεως μιᾶς πιό ἐκλεπτυσμένης μαρξιστικῆς σκέψεως πού ἀμφισβητεῖ τήν παλαιότερη διάσταση ἀνάμεσα στούς δύο αὐτούς τύπους συνειδήσεως, γιατί θεωρεῖ τό σύνθημα: «οἱ προλετάριοι δέν ἔχουν πατρίδα» ἐπιζήμιο γιά τό μέλλον τοῦ σοσιαλισμοῦ [Βλ. σχετικά Ν. Πουλαντζᾶ, «Ἀμφισβήτηση... Ναί, ἀλλά Ποιά;» στό *Ἀμφισβήτηση* (ἔκδοση τῶν ΝΕΩΝ, 1978) σσ. 85-86].

2. Γιά τά συστήματα συγγενείας στήν Ἀφρική βλ. καί Max Gluckman, *Custom and Conflict in Africa* (Oxford, 1973).

3. Σχετικά μέ τά σημεῖα (1), (2) καί (3) βλ. J.E. Goldthorpe, *An Introduction to Sociology* (Cambridge University Press, second edition, 1976), σσ. 148-151. Ὅπως ὁ T.B. Bottomore ἔγραψε ἕνα εἰσαγωγικό ἐγχειρίδιο στήν κοινωνιολογία ἀναφέροντας παραδείγματα ἀπό τήν κοινωνία τῶν Ἰνδιῶν, ἔτσι καί ὁ Goldthorpe, στήν *Εἰσαγωγή στήν Κοινωνιολογία*, φέρνει παραδείγματα ἀπό τή σύγχρονη Ἀφρική.

μιά κεντρική ἰδέα, τήν ἰδέα τοῦ ἔθνους. Γιατί τό ἔθνος δέν ἀντιπροσωπεύει μόνο κοινότητα ἀξιῶν γιά τήν οἰκονομική ὀργάνωση καί τήν ἠθική συμπεριφορά, ἀλλά πάνω ἀπ' ὅλα ἀντιπροσωπεύει τή συνισταμένη μιᾶς ἰδεολογίας: τῆς ἰδεολογίας πού θεωρεῖ ὡς ὑπέρτατο πολιτικό καί κοινωνικό ἰδεῶδες τήν ὕπαρξη τοῦ ἀνεξάρτητου ἔθνους-κράτους μέσα στά πλαίσια τοῦ ὁποίου καί μόνο θεωρεῖται δυνατή ἡ οἰκονομική καί πολιτισμική ἀνάπτυξη (ἀπ' ὅπου καί ἡ ἔμφαση πού δίνει στήν αὐτόχθονη λογοτεχνία καί τέχνη καί στήν καταδίκη τῶν ξένων ἐπιρροῶν καί ἐξαρτήσεων). Ἐν ὀνόματι τῆς ἰδεολογίας του αὐτῆς τό ἔθνος σάν σύνολο κρατικῶν πιά θεσμῶν ἀξιώνει ἀπό τούς πολίτες νά δίνουν συνεχῆ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεώς τους σ' αὐτό (πατριωτικές τελετουργίες), νά μεταδίδουν τίς ἀξίες του μέσω τοῦ σχολείου καί τῆς οἰκογένειας καί σέ ὥρα κινδύνου γιά τήν ὑπόστασή του νά θυσιάζουν ἀκόμη καί τήν ἴδια τους τή ζωή.[4] Θά μποροῦσε νά πεῖ κανείς ὅτι τόσο πιό ζωντανό εἶναι ἕνα ἔθνος ὅσο πιό ἔντονα καί πλατειά ἀποδεκτή εἶναι ἡ ἰδεολογία αὐτή ἀπό τά μέλη του. Συγχρόνως ὅμως δέν μπορεῖ παρά νά συμφωνήσει κανείς μέ τήν ἀξιοπρόσεκτη παρατήρηση τοῦ Γ. Δασκαλάκη, ὅτι σήμερα συνεχῶς πληθαίνουν τά παραδείγματα τῆς συμπορεύσεως στήν πράξη τῶν δύο κατά παράδοση ἀντίθετων ἰδεολογιῶν: τοῦ ἐθνικισμοῦ καί τοῦ διεθνισμοῦ.[5]

Κατά ὁρισμένη ἄποψη, στά ἀφρικανικά κράτη συναντοῦμε τήν τάση νά χρησιμοποιοῦνται οἱ ἔννοιες «ἔθνος» καί «ἐθνική συνείδηση» ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ ἀπό τήν εὐρωπαϊκή ἐμπειρία καί παράδοση, ἐνῶ στήν πραγματικότητα τά δεδομένα τῶν κοινωνιῶν αὐτῶν δέν ἀντιστοιχοῦν στό περιεχόμενο τῶν ἔτσι ὁριζομένων ἐννοιῶν.[6]

Τήν ἄποψη αὐτή δέν μοιάζει νά συμμερίζεται ἡ συγγραφέας, πού θεωρεῖ ὅτι τό Κογκό λειτουργεῖ σάν ἔθνος, παρά τή γλωσσική του ἀνομοιογένεια, τήν ἐξαρτημένη οἰκονομία του καί τήν πολιτισμική του ἐξάρτηση ἀπό τή Γαλλία (σσ. 68-81), λόγω κυρίως τῆς κοινῆς του ἱστορίας (σσ. 48-61), τῆς κοινῆς του οἰκονομικῆς ζωῆς (σσ. 61-65) καί τοῦ κοινοῦ του πολιτισμοῦ (σσ. 65-67).

Ἐθνική συνείδηση

Γιά νά ἀξιολογήσει τήν ἔνταση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως (ὄχι σέ μιά μαθηματική κλίμακα τῶν διαβαθμίσεών της, ἀλλά γενικά στό ποιοτικό ἐπίπεδο) ἡ Μαρία Ἠλιού ἀκολούθησε βασικά δύο μεθόδους:

1. Τή μέθοδο τῆς ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου (content analysis) καί πιό συγκεκριμένα: (α) τοῦ περιεχομένου 49 ἔργων (ποιημάτων, διηγημάτων, μυθιστορημάτων καί θεατρικῶν ἔργων) 15 συγγραφέων πού ἀντιπροσωπεύουν τή νέα λογοτεχνία τοῦ Κογκό τῶν 25 τελευταίων χρόνων (σσ. 81-116) καί (β) τοῦ περιεχομένου τῶν σχολικῶν προγραμμάτων (μαθήματος ἱστορίας, γεωγραφίας, φιλολογίας, κτλ.) ἀκόμη καί τῶν τραγουδιῶν πού διδάσκονται στούς μικρούς Κογκολέζους μαθητές (σσ. 152-157, 189-210, 231-238).

2. Τή μέθοδο ἔρευνας διά τῆς συμπληρώσεως ἐρωτηματολογίου ἀπό τούς μαθητές τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν, δηλαδή τούς μέλλοντες δασκάλους καί ἑπομένως τούς μέλλοντες διαμορφωτές τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν μελλοντικῶν γενεῶν νέων τοῦ Κογκό, πάνω σέ θέματα πού θά προσδιόριζαν τή δική τους στάση ἀπέναντι στό ἔθνος τοῦ Κογκό (σσ. 259-334).

Τρία στοιχεῖα ξεχώρισε ἡ συγγραφέας ἀπό τίς ἀπαντήσεις τῶν ἐρευνωμένων της, πού ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς ἐμφοροῦνται ἀπό αἰσθήματα ἐθνικῆς συνειδήσεως: (1) τό συναίσθημα τῆς συμμετοχῆς στήν ἐθνική ὁλότητα· (2) τήν ἐπιθυμία γιά συμβολή στήν ἀνάπτυξη τῆς χώρας καί (3) τήν ἰδεολογική καί πολιτική ὑποστήριξη τῶν συμφερόντων τοῦ Κογκό (σσ. 319-327).

3. Κύριο συμπέρασμα: «τά λόγια εἶναι τά λόγια τους ἀλλά τό τραγούδι εἶναι δικό μας»[7]

Μέ ἀξιοζήλευτα ἰσορροπημένη σκέψη, πού οὔτε στιγμή δέν παρασύρεται σέ ἀκραῖες θέσεις καί ἐρμηνεῖες, δηλαδή μέ κρίση, ἡ Μαρία Ἠλιού ζύγισε τή *διφορούμενη* ἐπίδραση τοῦ ρόλου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος πάνω στή συνειδητοποίηση ἀπό μέρους τῶν Κογκολέζων τῆς κοινωνίας τους σάν ἔθνους.

Ὅπως καταλήγει ἡ ἴδια: «Ὁ διφορούμενος ρόλος τῆς ἐκπαιδεύσεως στό Κογκό πού ἐνισχύει ἀλλά συγχρόνως καί ἀμφισβητεῖ τήν πολιτισμική ἐξάρτηση, ἀντανακλᾶ μιά περίοδο μεταβάσεως στήν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ ἀναπτυσσόμενου ἔθνους. Ἡ ἐκπαίδευση, ἰδεολογικό ἐργαλεῖο στήν ὑπηρεσία τῆς ἐξουσίας, διατηρεῖ παρά ταῦτα μιά σχετική αὐτονομία πού τῆς ἐπιτρέπει νά ἐπηρεάζει τίς διαδικασίες πού βρίσκονται στό στάδιο τῆς διαμορφώσεώς τους. [Τό ἐκπαιδευτικό σύστημα] περιλαμβάνει δυνάμει ἀποτελέσματα πού ὑπερβάλλουν τούς στόχους πού τοῦ ἀποδίδονται [συνήθως]. Φέρνει ἔτσι μέσα του, ὅπως ἄλλωστε ἡ ἴδια ἡ κογκολέζικη κοινωνία, ἀλλά καί κάθε κοινωνία, [τίς δυνατότητες] γιά ποικίλες καί διαφορετικές ἐξελίξεις στό μέλλον, πού τό ποιά τελικά ἀπό αὐτές θά πραγματοποιηθεῖ θά ἐξαρτηθεῖ ἀπό τή συσχέτιση τῶν ἐν κινήσει κοινωνικῶν δυνάμεων» (σελ. 344).

Μήπως κάτι ἀνάλογο δέν θά μποροῦσε νά παρατηρήσει κανείς καί γιά τό ρόλο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος στόν τόπο μας, ὄχι πιά πάνω στήν ἐξέλιξη τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἀλλά πάνω στήν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων μας, τῆς συνειδητοποιήσεως ἀπό μέρους τους τῆς ἀνάγκης γιά βελτίωση καί γιά μεταρρύθμιση τῶν εὐρύτερων δομῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας; Γιατί ἄς μήν ξεχνοῦμε ὅτι ὁ ρόλος τῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων δέν εἶναι ποτέ μονοσήμαντος, ἀλλά πάντοτε διφορούμενος καί ἀντιφατικός: ἐνισχύει βέβαια τή συντήρηση τῆς πολιτισμικῆς κληρονομιᾶς ἀλλά ταυτόχρονα καί τήν ἀλλαγή τῆς ἴδιας αὐτῆς κληρονομιᾶς ἀπό τήν κάθε νεώτερη γενιά.

ΙΩΑΝΝΑ ΛΑΜΠΙΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ

☆

Ἀλεξ. Μ. Σταυροπούλου, δρος Θεολογίας, *Τό πρόβλημα τῆς τεκνογονίας καί ἡ Ἐγκύκλιος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1937)*. Συμβολή εἰς τήν Ποιμαντικήν τῆς Τεκνογονίας ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου, Ἀθῆναι 1977, σελ. 180.

Ὁ δρ Σταυρόπουλος μέ τή μελέτη του ἔχει σκοπό νά παρουσιάσει στό ἑλληνικό κοινό μιά «παλιά» ἐκκλησιαστική Ἐγκύκλιο, πού ἀναφέρεται σ' ἕνα καυτό κοινωνικό πρόβλημα τῆς τεκνογονίας.

Στήν εἰσαγωγή ὁ συγγραφέας κάνει λόγο γιά τήν πρώτη δημοσίευση (Ὀκτ. 1937) τῆς Ἐγκυκλίου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «περί τῆς τεκνογονίας» καί ἀναφέρεται στίς ἐξ ὁλοκλήρου ἢ ἐπί μέρους ἀναδημοσιεύσεις τοῦ κειμένου της.

Στό πρῶτο κεφάλαιο τῆς μελέτης γίνεται λόγος γιά τίς πηγές τῆς Ἐγκυκλίου. Σάν τέτοιες ἀναφέρονται τά σχετικά μέ τό θέμα τῆς τεκνογονίας δημοσιεύματα τοῦ θρησκευτικοῦ περιοδικοῦ *Ζωή*, πού ἐκδίδεται ἀπό τήν ὁμώνυμη θρησκευτική ὀργάνωση, καί ἡ εἰδική πραγματεία τοῦ τότε προϊσταμένου τῆς παραπάνω θρησκευτικῆς ὀργανώσεως (*Ζωή*) ἀρχιμ. Σεραφείμ Παπακώστα μέ τίτλο: *Τό ζήτημα τῆς τεκνογονίας* (α' ἔκδοση 1933). Βέβαια, τό ζήτημα τῆς τεκνογονίας δέν εἶχε ἀπασχολήσει μόνο τόν τύπο τῆς *Ζωῆς*, ἀλλά καί ἄλλων θρησκευτικῶν ὀργανώσεων καί συλλόγων, ὅπως π.χ. ἐκείνων τῆς *«Ἀναπλάσεως»* καί τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανικῶν Ἑνώσεων, τῶν ὁποίων προΐστατο ὁ π. Ἄγγελος Νησιώτης. Ὅσο γιά τήν πραγματεία τοῦ ἀρχιμ. Σεραφείμ

4. Βλ. H. Kohn, *Nationalism: its Meaning and History* (Princeton, 1955).

5. Βλ. Γ. Δασκαλάκη, «Διεθνικιστικοί Ἐθνισμοί», *Βῆμα*, 11 Νοεμβρίου 1978.

6. R. Emerson, *From Empire to Nation* (Harvard University Press, 1960).

7. Θεόφιλος Obenga. Ἀναφέρεται ἀπό τή συγγραφέα στή σελ. 220.